

Vzpon in propad nemške opere v ljubljanskem Stanovskem gledališču v obdobju tridesetih in štiridesetih let devetnajstega stoletja.

Ko sta jeseni l. 1829 umetniško vodstvo Stanovskega gledališča prevzela v svoje čvrste roke impresarija Franz in Josef Glöggel, se je operno življenje v nekdanji prestolnici Kranjske nenavadno razmahnilo. Začenja se daljše obdobje več kot desetih let, ki predstavlja v zgodovini ljubljanskega gledališča presenetljivo močan razcvet nemške operne reprodukcije, ki je v večini posameznih sezon znatno preseгла dotedanje povprečje. V tem času so vodili to ustanovo večinoma ekonomsko trdnejši impresariji, ki so lahko izkazovali več pozornosti operi.

Z intenzivnim razmahom operne reprodukcije pa se je začel tudi močnejši dotok novih umetnostnih tokov, kar se jasno odraža v repertoarju, čigar stilna fiziognomija se je zdaj bistveno spremenila. Sezona 1829/30 pomeni prvo široko afirmacijo romantike, stilne smeri, ki je že bila uvedena na ljubljanski oder l. 1823, oziroma 1825 s »Precioso« in »Čarostrelcem« K. M. von Webra.¹ V času Glögglove entrepize, to je v sezonah 1829/30, 1830/31 in 1831/32 je imelo Stanovsko gledališče umetniško zelo pomemben in bogat spored.² Kot vrsto let poprej je tudi zdaj odločno prevladovala italijanska in francoska opera nad nemško. Ta značilnost, ki se nadaljuje skozi desetletja, pa ni niti najmanj specifična za Ljubljano, ampak jo opažamo prav tako na Dunaju in drugih avstrijskih mestih.³

Od novitet zgodnjoromantične operne literature, ki sta jih predstavila brata Glöggel, sta vzbudili posebno zanimanje občinstva Boieldieujeva »Le Dame Blanche« in Meyerbeerov »Il crociato in Egitto«, ki sta obilo polnili gledališko hišo. Prvo so peli v sezoni 1829/30 kar desetkrat, a slednjo šestkrat. »Le Dame Blanche«, ki je vrhunec Boieldieujeve ustvarjalnosti in eden najvrednejših primerov opére comique,⁴ je ostala pri Ljubljančanih še tudi pozneje dlje časa najbolj priljubljena francoska opera. Z opero »Il crociato in Egitto« pa se je prvič pojavilo na repertoarju našega

¹ Prim. C-ZS za 1823/24 in 1824/25 v knjižnici Narodnega muzeja v Ljubljani.

² Prim. C-ZS za 1829/30, 1830/31 in 1831/32.

³ Prim. Wallaschek R., Das k. k. Hofoperntheater, Wien 1909, str. 89—101; Rudan H. O., Das Stadttheater in Klagenfurt, Klagenfurt 1960, str. 26; Gregor J., Geschichte des österreichischen Theaters, Wien 1948, str. 198—199; Baravalle R., Geschichte des Grazer Schauspielhauses von seinen Anfängen bis auf die heutige Zeit, Graz 1925, str. 60 in dalje.

⁴ Prim. Grout D. J., A Short History of Opera, New York 1956, str. 326—327; MGG, II, str. 68.

gledališča ime nekoč znamenitega skladatelja Giacomu Meyerbeera. Med njegovimi italijanskimi operami je prav ta najpomembnejša.⁵

Če se je ljubljanska publika prvič srečala z ustvarjalnostjo D. F. Aubera že leta 1826, ko je bila izvedena njegova zgodnja opera »La Neige«,⁶ je zdaj obširneje spoznala tega francoskega mojstra z njegovimi najboljšimi deli »La Maçon«, »La Muette de Portici« in »Fra Diavolo«.⁷ Od teh je najbolj pritegnil »Fra Diavolo«, skladateljeva komična mojstrovina, ki je dosegla v sezoni 1831/32 rekordno število predstav. Z Auberovo »La Muette de Portici« pa je prišel na ljubljanski oder prvi primer romantične velike opere, ki jo je skladatelj privedel do umetniškega vrhunca, ki se kasneje niti pri Rossiniju niti pri Meyerbeeru ni več ponovil.

Sicer zavzema v repertoarju teh let še vedno dominantno pozicijo Rossini, iz čigar ustvarjalnosti je bila vsako sezono izvedena po ena noviteta; tako le malo pomembna opera »Elisabetta« in »Le Comte Ory« in »Le Siège de Corinthe«, kvalitetni deli iz mojstrovega poslednjega, tj. francoskega ustvarjalnega obdobja.⁸ Čeprav ima v teh in naslednjih letih Rossini na repertoarju dokaj močne tekmece v Francozih Boieldieuju, Auberu in Héroldu, mu nihče od teh ni vzel primata. To je uspelo šele kasneje Belliniju, čigar prvo ljubljansko uprizoritev beležimo že zadnjo sezono Glögglove entreprize z opero »Il Pirata«, ki se ji je kmalu pridružila še »La Straniera«. Tako se začenja, podobno kot v mnogih pomembnih gledališčih v svetu, uprizorjanje Bellinija tudi v Ljubljani s prav tisto opero, ki predstavlja prvi skladateljev internacionalni uspeh.⁹

Med novitetami iz nemške operne literature, ki sta jih uprizorila brata Glöggel, je pomembnejša le Webrova mladostna opera »Silvana«. Ta je za Webrov umetniški razvoj precej značilna in pomeni napredek v primerjavi z zgodnejšimi deli.¹⁰

Močan umetniški vzpon, ki ga je napravilo ljubljansko gledališče pod vodstvom impresarijev Glöggel že nesporno izpričuje priznanje gledališke uprave, da sta storila neprimerno več kot že dolgo kdo od njunih predhodnikov. Izvrstno spričevalo, ki jima ga je dala za sezono 1929/30, pa potrjuje »... dass jeder ihrer engagierten Schauspiel — und Operngesellschaftmitglieder zu der Klasse der bessern ausgebildeten Schauspieler und Sänger gehöre...«¹¹

Navedeni izkaz dopolnjujejo obsežno in povsem določeno tudi številne operne kritike, iz katerih se še prepričamo, da so glasbene predstave dosegale visoko umetniško raven, ki je presegala vse, kar je mogla dotlej nemška operna reprodukcija Ljubljani nuditi. Med pevci, ki sta jih jeseni l. 1829 predstavila ljubljanski publiki brata Glöggel, je vzbudila največ pozornosti primadona Henriette Henkel. Bila je deležna v vseh svojih kreacijah — med katerimi se je posebno odlikovala njena Agata v »Čarostrelcu« — najboljših pohval.¹² Če se je na začetku sezone še občutilo pomanjkanje sposobnega prvega tenorista, sta impresarija kmalu uspela odstraniti to pomanjkljivost v ansamblu, ko sta pridobila za dolgo vrsto gostovanj odličnega pevca Marschalla, prvega tenorista Stanovskega gledališča v Gradcu.¹³ Ko je pel vlogo Georga v Boieldieujevi »Le Dame Blanche«, je recenzent priznal, da niso Ljub-

⁵ Prim. Kruse G. R., Meyerbeers Jugendopern v Zeitschrift für Musikwissenschaft 1919, zv. 7, str. 410.

⁶ Prim. C-ZS za 1825/26.

⁷ Prim. Grout D. J., ib., str. 312—313; Klob K. M., Die Oper von Gluck bis Wagner, Ulm 1913, str. 254—256; Malherbe Ch. Th., Auber, Paris 1911, str. 38, 40.

⁸ Prim. Toye F., Rossini, a Study in Tragi-Comedy, New York 1934, str. 46, 126—129, 133—136.

⁹ Prim. Loewenberg A., Annals of Opera 1597—1940, Cambridge 1943, str. 255—256.

¹⁰ Prim. Kröll E., C. M. von Weber, Potsdam 1934, str. 127—131.

¹¹ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 78, št. 54/55, 30. III. 1830, št. 57, 18. IV. 1830, št. 39.

¹² Prim. IB 1829, št. 39, 45 in 1830, št. 1.

¹³ Prim. IB 1829, št. 45; DAS-Gl a, Fasc. 78, 1830, št. 46.

ljančani že dolgo poslušali tako lep glas.¹⁴ Sicer je v ansamblu pelo še več sposobnih pevcev kot na primer basist Carl Conti in oba impresarija. Od uprizoritev sta umetniško posebno uspeli »Le Dame Blanche« in »Il crociato«.¹⁵ Slednja je bila spričo svoje pompoznosti, velikega števila izvajalcev, sijajnih kostumov in bogate scene za tedanja Ljubljano nekaj nenavadnega.

Izvrsten ansambel je imelo Stanovsko gledališče tudi v sezoni 1830/31, ko so bili angažirani kar štirje pevcí iz dvornega gledališča na Dunaju: sopranistka Franzisca Halfinger, mezzosopranistka Rosenthal, tenorist Carl Stephan Heuert in basist Bartholemy.¹⁶ Med temi je vsekakor najbolj blestela sopranistka Halfingerjeva, ki jo lahko kot njeno predhodnico Henklovo ali tenorista Marschalla in basista Contija uvrščamo med najboljše pevce, kar jih je poslušala ljubljanska publika.¹⁷ Medtem ko je bilo prvo sezono glasbeno vodstvo predstav v rokah sposobnega domačega dirigenta Gašparja Maška, je dirigiral v sezoni 1830/31 Wilhelm Reuling, temeljito izobražen glasbenik, ki je postal kmalu po svojem odhodu iz Ljubljane kapelnik dvorne opere na Dunaju, kjer je opravljal to službo dolgo vrsto let.¹⁸

Zaradi znižanja umetniške ravni ansambla pa Glöggllova družba zadnjo sezono ni več uživala tiste naklonjenosti kot poprej. Vzrok, da Glöggl navzlic vsej prizadevnosti ni mogel zbrati družbe, ki bi v celoti zadovoljila naraščajočo zahtevnost Ljubljančanov, je pripisovati grozeči epidemiji kolere.¹⁹

Impresarija Franz in Josef Glöggl sta izhajala iz dobro znane in številne glasbene in gledališke družine iz Linza. Franz je bil učenec tedaj znamenitega skladatelja Salierija in je v letih 1831—1833 poučeval na dunajskem konservatoriju pozavno in kontrabas. Leta 1849 je bil tudi med soustanovitelji Akademije glasbene umetnosti na Dunaju.²⁰ Ko je prevzel jeseni l. 1830 Josef Glöggl gledališče v Salzburgu, je vodil entreprizo v Ljubljani le še njegov brat Franz.²¹

Ker se je zadnje leto pojavilo z Glögglom nezadovoljstvo, je ljubljanska gledališka direkcija izročila entreprizo impresarijama Neufeldu in Börnsteinu iz St. Pöltna, ki ju je že poznala kot igralca Glöggllove družbe iz sezone l. 1830/31. Na podlagi zelo pohvalnega poročila v »Theaterzeitung« in izkaza magistrata omenjenega mesta je bila trdno prepričana, da lahko s svojo ekonomsko solidnostjo in umetniško kvaliteto jamčita za nadaljnji dvig gledališča v Ljubljani.²²

V sezoni 1832/33 so začela v repertoarju romantična dela številčno prevladovati nad klasicističnimi.²³ Zdaj je klasicizem za vselej izgubil svojo dominantno pozicijo, ki jo je moral odstopiti novi stilni smeri, ki je v nekaj naslednjih letih skoro docela izpodrinila starejšo. Med novitetami, ki so bile to sezono na sporedu, sta občinstvo najbolj privlačili komični operi »Marie«, prvo umetniško pomembno delo skladatelja L. J. F. Hérola, in »Zampa«, ki velja za najbolj bogato in značilno stvaritev tega eminentnega francoskega dramatskega komponista 19. stoletja.²⁴ Opera »Zampa« je dosegla to sezono nenavadno visoko število predstav — vsega skupaj kar štirinajst —

¹⁴ Prim. IB 1829, št. 51.

¹⁵ Prim. IB 1829, št. 51 in 1830, št. 1, 5.

¹⁶ Prim. C-ZS za 1830/31.

¹⁷ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 79, 1839, št. 306.

¹⁸ Prim. C-ZS za obravnavane sezone; IB 1830, št. 10, 47; Wallaschek R., ib., str. 107, 109.

¹⁹ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 78, 1833, št. 147 in 1832, št. 105, 106.

²⁰ Prim. MGG, V, str. 296—298.

²¹ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 79, 1839, št. 306.

²² Prim. DAS-Gl a, Fasc. 78, 28. IV. 1832, št. 105 in št. 99.

²³ Prim. C-ZS za 1832/33.

²⁴ Prim. Loewenberg A., ib., str. 353; Clement F. & Larousse P., Dictionnaire des Opéras, Paris 1904, geslo »Marie«; MGG, VI, str. 257; Grove's Dictionary of Music and Musicians, London 1954, IV, str. 252; Hanslick E., Gallerie italienischer und französischer Komponisten, Wien 1890, str. 30—31; Bei O., Die Oper, Berlin 1920, str. 248.

več kot jih viri odtlej beležijo v eni sami sezoni za katerokoli drugo delo. Razen omenjenih Héroidovih oper sta impresarija Neufeld in Börnstein predstavila iz novejšje francoske literature še manj uspelo Auberovo opéro comique »Le Fiancée«. ²⁵ Od dveh italijanskih oper, Rossinijeve »Mosé in Egitto« in Meyerbeerove »Margherita d'Anjou«, ki so ju to leto spoznali Ljubljanci, je vsekakor umetniško tehtnejša prva in jo lahko uvrščamo med kvalitetnejše Rossinijeve resne opere. ²⁶ Sicer so bile tokrat z izjemo Webrovega »Čarostrelca« na sporedu le že pri nas znane italijanske in francoske opere.

Družba impresarijev Neufelda in Börnsteina je štela več sposobnih in temeljito šolanih pevcev, ki so izhajali iz pomembnih gledaliških hiš; tako tenorista Huga Ernsta Pollaka iz dvornega saškega gledališča v Leipzigu, basista Friedricha Bartholomyja iz stanovskega gledališča v Augsburgu, altistko Conradi roj. Heldenreich iz stanovskega gledališča v Breslavu in Thereso Podlesky iz stanovskega gledališča v Pragi. ²⁷ Navedeni pevci so nastopali, kot je tedaj bila v manjših nemških gledališčih še praksa, v operi in drami. Za okrepitev zbora sta podjetnika posebej angažirala dvanajst pevcev, ki sta jih dobila v Ljubljani in ki so bili izključno zadolženi za zorno petje, ²⁸ medtem ko so poprej sestavljali zbor v našem Stanovskem gledališču kar igralci.

Ko je družba jeseni leta 1832 začela v Ljubljani prirejati operne predstave, je napravila zelo dober vtis. Tako je recenzent Ledenik od izvrstno uspeli izvedbi Héroidove opere »Zampa« navdušeno ugotavljal, da ustreza ansambel kot celota tokrat bolj kot kadarkoli prej in da še ni bilo slišati na ljubljanskem odru tako močnega in polnega zbora. ²⁹ Vendar umetniška raven izvedb ni dolgo ostala na tej višini in je po dveh mesecih znatno padla navzlic kvalitetnemu ansamblu, kar je gledališka direkcija impresarijema še toliko bolj zamerila. Očitata jima je netočnost in nerednost. Znatne motnje v opernem programu pa je povzročila bolezen sopranistke Podlesky, ki ni mogla peti od srede novembra do januarja, medtem ko se direktorja nista pobrigala za ustrezno nadomestilo. ³⁰

Ker sta Neufeld in Börnstein dobila pod ugodnejšimi pogoji najem gledališča v Linzu, sta zaprosila ljubljansko gledališko direkcijo, da ju za naslednjo sezono razreši pogodbenih dolžnosti. ³¹ Ta je potem podelila entreprizo Amaliji Maškovi, ki jo je že dobro poznala kot kvalitetno pevko in rutiniranega gledališkega praktika. ³² Ker je v Ljubljani delovala skupno s svojim možem Gašperjem že dvanajst let, je temeljito poznala krajevne razmere ter okus in zahteve publike.

Prva sezona entreprize Amalije Maškove glede obsežnosti in tehtnosti opernega repertoarja ni zaostajala za prejšnjimi. V letu 1833/34 je bilo uprizorjeno sicer le troje novih oper, nedvomno pa moramo Maškovi šteti v dobro, da je uvrstila v spored precejšnje število umetniško dovolj vrednih dotlej v Ljubljani že poznanih del. ³³ Med novitetami je bil vsekakor najpomembnejši Rossinijev »Guillaume Tell«, ki je Rossinijeva najboljša resna opera. Uprizorjena je bila v tridejanski verziji

²⁵ Prim. Clément F. & Larousse P., ib., geslo »La Fiancée«; Malherbe C. Th., ib., str. 29—40.

²⁶ Prim. Töy F., ib., str. 81—83; Kruse G. R., Meyerbeers Jugendopern, Zeitschrift für Musikwissenschaft 1919, zv. 7, str. 407—408.

²⁷ Prim. C-ZS za 1832/33.

²⁸ Prim. Prim. Theaterjournal za 1832/33 v Radicsevi mapi v knjižnici Narodnega muzeja v Ljubljani; DAS-GI a, Fasc., 78, 1832, št. 119 in ad. št. 99.

²⁹ Prim. IB 1832, št. 39.

³⁰ Prim. DAS-GI a, Fasc. 78, 1832, št. 132, 135.

³¹ Prim. DAS-GI a, Fasc. 78, 22. I. 1933.

³² Prim. DAS-GI a, Fasc. 78, št. 144, 147, 149, 158.

³³ Prim. C-ZS za 1833/34.

Th. von Haupta z dodatnimi skrajšavami, ki so jih zahtevali pogoji provincialnega gledališča. Vendar »Guillaume Tell« našega občinstva ni navdušil. Poročevalec pripisuje to deloma skrajšavam, deloma pa dejstvu, da je tu skladatelj krenil po popolnoma novi poti.³⁴ Pač pa je podobno kot tedaj drugje po svetu naletela na veliko odobravanje opera »Elisa e Claudio«, s katero si je skladatelj G. S. Mercadante pridobil svetovni ugled.³⁵ Ljubljancanom se je priljubila tudi opéra comique »Le pré aux clercs«.³⁶ Ta velja v Franciji kot najuspešnejše Héroldovo delo, medtem ko so v Nemčiji vselej dajali prednost »Zampi«.³⁷

Zaradi pomanjkanja primernih pevcev in hudih materialnih tegob, ki so priskale podjetje A. Maškove, se je v sezoni 1834/35 obsežnost opernega repertoarja znatno skrčila, tako da je bilo uprizorjeno le osem oper proti petnajstim v prejšnji sezoni.³⁸ Vendar se samo število novitet ni zmanjšalo in tako je ljubljanska publika spoznala tokrat Bellinijevo »Montecchi e Capuleti«, Auberovo »Le Serment ou Les faux monnayers«, »La Medicin sans medicin« L. F. Hérolda in Rossinijevo »Semi-ramide«. Med navedenimi operami sta značilnejši »Montecchi e Capuleti« kot najvrednejša med Bellinijevimi deli takoimenovanega prehodnega obdobja in opera seria »Semiramide«, ki vsebuje vrsto zelo kvalitetnih pasusov.³⁹

V sezoni 1833/34 so bile operne izvedbe v Stanovskem gledališču na dostojni umetniški višini.⁴⁰ Ansambel je štel nekaj prav sposobnih pevcev. Med temi je posebno blestela Mad. Ney. Za njeno kreacijo Tancreda v istoimenski Rossinijevi operi je recenzent Ledenik zapisal, da ni bila ta vloga v Ljubljani še nikoli bolje izvedena.⁴¹ Za več gostovanj je Maškova pridobila tudi tenorista Carla Harma iz dvornega gledališča na Dunaju in würtemberškega dvornega pevcu Jägerja, ki je bil deležen s strani kritike izredne pohvale in občudovanja.⁴²

V sezoni 1834/35 pa je kvaliteta opernih predstav močno padla, tako da ni dosegala niti povprečja.⁴³ In to navzlic nepopustljivi prizadevnosti direktorice, ki se je celo sama odpravila na Dunaj, da bi se kar najbolje prepričala o osebju, ki ga je nameravala angažirati.⁴⁴ Na žalost pri sestavljanju družbe ni imela srečne roke. Zato si je sredi sezone poskušala pomagati z gostovanji nekaterih sposobnih pevcev. Vendar pogajanja v tej smeri niso privedla do pozitivnega rezultata.⁴⁵

Medtem ko se je Maškova prvo leto navzlic deficitu 2000 fl. še nekako za silo prebijala, je njeno gledališko podjetje v naslednji sezoni doživelo popoln finančni zlom.⁴⁶ Izdatki, ki jih je imela, so bili še toliko večji, ker je šele osnovala podjetje. Zaradi pomanjkanja lastnega obratnega kapitala si je morala že na začetku izposoditi denar pri znancih in sorodnikih.⁴⁷ Ko je umrl cesar Franc I. so v znak splošnega žalovanja zaprli gledališče 3. marca 1835, to je šest tednov pred zaključkom gledališke sezone. Ker Maškova ni mogla izplačati gaž, se je gledališka direkcija, ki že ni vse

³⁴ Prim. IB 1834, št. 5.

³⁵ Prim. Loewenberg, ib., str. 341; IB 1833, št. 50.

³⁶ Prim. C-ZS za 1833/34. Ta opera je bila v enem samem tednu kar štirikrat izvedena (14., 15., 16. in 20. novembra 1833).

³⁷ Prim. Clément F. & Larouses P., ib., geslo »Le pré aux clercs; Grove's Dictionary of Music and Musicians, IV, str. 253; MGG, VI, str. 258.

³⁸ Prim. C-ZS za 1834/35.

³⁹ Prim. Pannain G. & Della Corte A., Bellini Vincenzo, Torino 1935, str. 98–101; Toye F., ib., str. 108–111.

⁴⁰ Prim. IB 1833, št. 39, 42, 43, 50; 1834, št. 5, 10.

⁴¹ Prim. IB 1833, št. 42.

⁴² Prim. Theaterjournal 1834 v Radicsevi mapi; IB 1833, št. 43; 1834, št. 10, 11.

⁴³ Prim. DAS-GI a, Fasc. 79, 1835, št. 203, 204, 205.

⁴⁴ Prim. DAS-GI a, Fasc. 78, 1834, št. 182, 16. I. 1835.

⁴⁵ Prim. DAS-GI a, Fasc. 78, 1835, št. 197, 216.

⁴⁶ Prim. DAS-GI a, Fasc. 79, 1835, št. 225.

⁴⁷ Prim. DAS-GI a, Fasc. 78, 1834, št. 194.

od leta 1825, ko je bil sekvestriran gledališki fond, razpolagala z lastnimi denarnimi sredstvi, obrnila na gubernij s prošnjo, da ji dovoli vzeti posojilo v višini 750 fl.⁴⁸

Ta vloga je zanimiva, ker je v njej točno obrazložena vsa problematičnost eksistence gledališča in impresarijev v Ljubljani. V njej direkcija povsem odkrito navaja, da tvori dejansko občinstvo le tanka plast prebivalstva, sestojčega iz dela plemstva, tujih uradnikov in vojaštva, katero zadovolji samo gledališče, ki vsaj pre-sega povprečje, medtem ko je za zadovoljitev širših slojev, ki ne znajo dovolj nemškega jezika, neobhodno potrebna vsaj povprečna opera. Ker ni upati na dotacijo iz javnega sklada, ker so vse lože razen petih v privatnih rokah in ker postajajo prostovoljni prispevki za vzdrževanje družb vse bolj pičli, pa takšnim zahtevam ni mogoče ustreči.

Tako je torej povsem jasno, da se ni mogel zaradi izredno neugodnih razmer v Ljubljani dlje časa obdržati noben gledališki podjetnik. Finančno šibki so često doživeli že hitro popoln finančni zlom, tistim, ki so imeli obratni kapital, pa tudi ni kazalo, da žrtvujejo vse svoje premoženje. Vse kaže, da je bil položaj impresarijev v Ljubljani tudi nedvomno slabši kot v sosednjem Celovcu, kjer vemo, da so se nekatera gledališka podjetja prav v tistem času držala daljšo vrsto let.⁴⁹

Entrepriza Amalije Maškove je zanimiva v zgodovini Stanovskega gledališča zlasti zato, ker je edini primer, da je bilo umetniško vodstvo te ustanove v rokah osebe, ki je bila v Ljubljani že takorekoč doma, medtem ko so drugi impresariji vselej prihajali le za krajši čas od drugod. To pa je tudi nenavaden primer požrtvovalnosti žene iz vrst domačega prebivalstva, ki se je nesebično prizadevala za razcvet gledališča, a še posebej operne umetnosti tedanje Ljubljane.

Po propadu podjetja A. Maškove je v sezoni 1835/36 prešlo vodstvo ljubljanskega gledališča v roke impresarija F. A. Zwoneczka, ki je neposredno pred tem imel entreprizo v Zagrebu. V letih 1825—1831 je vodil gledališče v Brnu, v letih 1832—33 pa gledališče v Pešti, kar je izkazal z ugodnimi spričevali.⁵⁰

To sezono se je v repertoarju močno afirmiral italijanski skladatelj V. Bellini, čigar mojstrovini »La Sonnambula« in »Norma« sta takoj zelo navdušili občinstvo.⁵¹ »Norma« je prišla v enem samem mesecu nič manj kot osemkrat na spored. Obe omenjeni operi sta ostali, podobno kot drugje v svetu, tudi v Ljubljani še dolgo vrsto let najbolj priljubljeni Bellinijevi operi. Tako začenja na repertoarju našega gledališča izstopati Bellini, ki se mu v nekaj letih še pridruži Donizetti. Dolgo obdobje dominacije Rossinija je minulo. Po letu 1835 Rossinijevih oper, ki bi predstavljalje za Ljubljano novost, več ne srečujemo, a na sporedih posameznih sezon se navadno ne nahaja več kot po eno njegovo delo.

Iz arhivskega gradiva izvemo, da je imela Ljubljana v sezoni 1835/36 dobro gledališče in da je gledališko osebje občinstvo popolnoma zadovoljilo.⁵² To pa torej pomeni, da se je zdaj tudi raven operne reprodukcije spet dvignila. Posebno čislana je bila sopranistka Caroline Hanal, ki je prišla iz Brna in je nastopala skozi vso sezono.⁵³ Caroline Hanal je pela večinoma le v operah in le redko v igrah s petjem, medtem ko so ostali pevci še vedno sodelovali v drami.

⁴⁸ Prim. DAS-G1 a, Fasc. 79, 1835, št. 203—205.

⁴⁹ Prim. Rudan O. H., ib., str. 23.

⁵⁰ Prim. DAS-G1 a, Fasc. 79, 1835, št. 217, 218; Fasc. 80, konvolut pogodbe, št. 221, 19. V. 1835; Breyer B., Das deutsche Theater in Zagreb, Zagreb 1937, str. 72—74.

⁵¹ Prim. C-ZS za 1835/36.

⁵² Prim. DAS-G1 a, Fasc. 79, 1836, št. 231, 233.

⁵³ Prim. Radics P., Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach, Laibach 1912, str. 105.

Čeprav je bila direkcija z Zwoneczkovo družbo povsem zadovoljna, pa po končani zimski sezoni Zwoneczka ni hotela obdržati. Sodila je, da je bilo dobro gledališče le zasluga osebja, medtem ko se on zanj sploh ni brigal.⁵⁴

S prihodom impresarija Ferdinanda Funka v Ljubljano jeseni 1836 stopa zgodovina Stanovskega gledališča v leta svojega najsjajnejšega umetniškega razcveta v 19. stoletju, kakršnega je ta ustanova doživljala le še za časa entrepriz Schikanedra in Friedla v osemdesetih letih 18. stoletja.⁵⁵ Funk, ki je imel istočasno entreprizo v sosednjem Celovcu, je bil premožen in tako je lahko angažiral izvrstne pevce in igralce. Imel je bogato in izbrano biblioteko oper in iger ter sijajno garderobo. Pokazal je veliko znanja in izkušenj ter redkega smisel za vodstvo gledališča, v privatnem življenju pa je bil skromen in soliden. Bil je človek, ki mu je umetnost mnogo pomenila in ki mu je bilo več do ugleda podjetja kot pa do osebnega dobička.⁵⁶

Gledališka družba, ki jo je Funk predstavil Ljubljani v jeseni leta 1836, je bila za publiko, katere zahteve so se z umetniškim vzponom Stanovskega gledališča od začetka tridesetih let 19. stoletja dalje znatno povečale, nad vse ugodno presenečenje. Na splošno so ji priznali, da Ljubljana, kolikor je mogoče pomniti, še ni imela boljšega gledališča.⁵⁷ Funkova družba je imela izvrsten operni ansambel, čigar blesteča zvezda je bila sopranistka Maria Ehnes, dvorna pevka z Dunaja, ki je očarala Ljubljance ne le s svojim sijajnim glasom, preciznostjo in doživeto interpretacijo, ampak tudi z ljubkostjo svoje pojave.⁵⁸ Posebno zmagoslavje je doživela pri benefični predstavi »Mesečnice« dne 20. decembra 1836, ko so krožili med publiko letaki z njej v čast spesnjenim sonetom.⁵⁹ Maria Ehnes je nastopala izključno v operi.⁶⁰

Čeprav je imel Funk v prvem letu le malo dobička, je pokazal v sezoni 1837/38 še več in se odpovedal skoro sleherni koristi. Družba, ki jo je tokrat pripeljal, je preseгла vsa pričakovanja, posebno pa ji je bil v čast operni ansambel, ki po mnenju tujcev ni zlepa našel enakega v kakem provincialnem mestu in se je lahko meril s pevskim osebjem gledališč marsikatere prestolnice.⁶¹ Podjetnik je tudi to leto angažiral dvorno pevko Mario Ehnes, ki je imela zelo visoko gažo 140 fl., medtem ko sta npr. prvi tenorist ali mezzosopranistka prejemale mesečno le po 70 fl.⁶² Prva operna predstava sezone »Norma«, v kateri je pela ta umetnica naslovno vlogo, je bila prava senzacija, saj je publika vdiralna v gledališče že ob štirih popoldne.⁶³

Na podlagi časopisnih kritik, ki so bile zadnje leto triletno Funkove entreprize v Ljubljani pogostejše in zgovornejše kot že vrsto let poprej, pa bi ne glede na njihovo splošno zelo ugoden ton sklepali, da Funkov operni ansambel v sezoni 1838/39 le ni bil tako blesteč kot zadnji dve sezoni. To je že čutiti iz uvoda recenzije za opero »Beatrice di Tenda«,⁶⁴ s katero se je novi ansambel prvič predstavil publiku. Sicer recenzent Ledenik ne izreka ravno sodbe, da bi bil ansambel slabši od prejšnjega, vendar pomenljivo pripominja, da nima smisla postavljati ocene na osnovi komparacije. Ne glede na to pa je Ledenik ob uprizoritvi opere »Zampa« mesec dni

⁵⁴ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 79, 1836, št. 231, 233, 235.

⁵⁵ Prim. Ludvkik D., Nemško gledališče v Ljubljani od leta 1790, Ljubljana 1967, str. 89–92, 121.

⁵⁶ Prim. Rudan H. O., ib., str. 23; DAS-Gl a, Fasc. 79, 1836, št. 231, 232, 254, 23. III. 1837.

⁵⁷ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 79, 1837, št. 254.

⁵⁸ Prim. Radics P., ib., str. 106.

⁵⁹ Prim. C-ZS za 1836/37; omenjeni sonet je ohranjen v Radicsevi mapli.

⁶⁰ Prim. C-ZS za 1836/37.

⁶¹ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 79, 1838, št. 290; C 1838, št. 1.

⁶² Prim. DAS-gl a, Fasc. 80, Uebersicht der Einnahmen und Ausgaben seit Sept. 1836 bis zum Palmsonntag 9. Apr. 1843.

⁶³ Prim. Radics P., ib., str. 106.

⁶⁴ Prim. C 1838/39, št. 49.

kasneje priznal, da ni bilo v Ljubljani že dolgo zbranih toliko muzikalno dobro podkovanih pevcev, kar je omogočalo precizno izvedbo ansamblov.⁶⁵ Med pevci se je nedvomno najbolj odlikoval baritonist Melliniger, čigar pevski in igralski talent je bil deležen od predstave do predstave nedeljene pohvale.⁶⁶ Zelo laskave ocene so bile napisane tudi za primadono Delle Eder, ki je odpela svojo najsijajnejšo partijo v Donizettijevi »Lucia di Lammermoor«.⁶⁷

Kar se tiče repertoarja⁶⁸ je zlasti podčrtati zaslugo impresarija Funka, da je seznanil ljubljansko gledališko publiko z ustvarjalnostjo Gaetana Donizettija, ko je v sezoni 1838/39 uprizoril pomembni deli tega mojstra: »L'elisir d'amor« in »Lucia di Lammermoor«.⁶⁹ V tem obdobju je bil predstavljen z dvema novitetama tudi Donizettijev italijanski sodobnik Bellini; tako v sezoni 1838/39 s svojim labodjim spevom »I Puritani«, ki sodi med najvrednejše resne opere italijanske zgodnje romantike pred Verdijevim umetniškim vzponom, in v sezoni 1837/38 z dokaj povprečnim produktom »Beatrice di Tenda« (»Kastell Ursino«).⁷⁰ To sezono je Bellini doživel v ljubljanskem gledališču rekordno število predstav. Izvedenih je bilo kar pet njegovih oper, ki so dosegle skupno petindvajset uprizoritev. Toliko oper tega skladatelja niso poslušali Ljubljančani v eni sami sezoni nikdar več. Posebno privlačna novost za Ljubljano je bila vsekakor Meyerbeerova velika opera »Robert le Diable« (1836/37). To delo, v katerem že prevladuje zunanji efekt nad dramsko izraznostjo, velja kot eden največjih uspehov v zgodovini opere, saj je že v treh letih po krstni predstavi v Parizu osvojilo 77 odrov desetih dežel.⁷¹ V ostalem je Funk programirali še dve noviteti: »Das Nachtlager in Granada« (1836/37), edino delo nemškega skladatelja Konradina Kreutzerja, ki se je še ohranilo v današnje dni,⁷² in veliko opero »Gustav III« (»Die Ballnacht«, 1837/38), dokaj šibek produkt iz peresa D. F. Auberja.⁷³

Če pregledamo rezultate triletne entreprize Ferdinanda Funka, moramo ugotoviti, da je glavna zasluga tega impresarija v dvigu umetniške ravni operne postvarjalnosti, kamor so se v prvi vrsti usmerjala njegova prizadevanja, medtem ko sicer kvalitetni operni repertoar ne kaže ničesar izjemnega. Ne glede na nekatere manjše pomanjkljivosti, ki so se pokazale v zadnji sezoni, predstavlja Funkova entrepriza čas, ko je dosegla nemška operna reprodukcija v Stanovskem gledališču svojo najvišjo umetniško raven v 19. stoletju. Tako odlične primadone kot je bila Maria Ehnes prav gotovo ni imela nobena v Ljubljani nastopajoča nemška gledališka družba. Kar je treba še posebej poudariti, je tudi to, da je sedaj že kontinuirano delovalo nekaj pevcev, ki so se lahko izključno posvetili le operi; tako v prvih dveh sezonah Maria Ehnes, a v tretji Delle Eder in Mellinger.⁷⁴ Tem pa se utegne pridružiti še kak pevec iz sezone 1837/38, česar zaradi ne dovolj popolnega gradiva ne moremo izpričati.⁷⁵

⁶⁵ Prim. C 1838/39, št. 56.

⁶⁶ Prim. C 1838/39, št. 70.

⁶⁷ Prim. C 1838/39, št. 79.

⁶⁸ Prim. C-ZS za 1836/37; DAS-G1 a, Fasc. 80, Empfänge des Ständischen Theatres in Laibach vom 22. Sept. 1836 bis 30. Apr. 1837; Fasc. 80, Empfänge des Ständischen Theaters in Laibach vom 1. Sept. 1837 bis 9. Apr. 1838; Blaznikova Delovna knjiga (NUK, rokopisni oddelek) za 1838/39.

⁶⁹ Prim. Barblan G., L'opere di Donizetti nell'età romantica, Bergamo 1948, str. 68–76, 115–118.

⁷⁰ Prim. Pannain G. & Della Corte A., ib, str. 114–119.

⁷¹ Prim. Loewenberg A., ib., str. 370–371; Grout D. J., ib, str. 316.

⁷² Prim. Klob K. M., ib., str. 383.

⁷³ Prim. Kohut A., Auber, Leipzig 1895, str. 40–42; Malherbe Ch. Th., ib., str. 44.

⁷⁴ Prim. DAS-G1 a, Fasc. 80, Ausweis über die jedem Theater-Mitgliede contractmässig bar an die Hand bezahlten Reisegelder-Gagen-Spielhonorar-Remunerations-Benefice u. sonstige Beträge für das Theater-Jahr 1838/39.

⁷⁵ Ko s sezono 1836/37 preneha C-ZS, izgubimo važen vir, ki je odpiral natančen vpogled v celotno zaposlitev posameznih članov gledaliških družb.

Po vsej verjetnosti Funk ne bi več ostal tretje leto v Ljubljani, ko bi ne bil za jesen leta 1838 najavljen cesarjev obisk. Ob koncu sezone 1837/38 je prikazal direkciji svoj nevdzržen finančni položaj.⁷⁶ Dohodek, ki ga je dobil, je bil absolutno premajhen za preživljanje čez poletne mesece ter za potovanja in angažiranje novih članov. Ker ni mogel računati na potrebno denarno pomoč niti iz kakega javnega sklada ali gledališkega fonda niti s strani lastnikov lož, je dal potem, ko so mu na seji stanov Štajerske dne 17. decembra 1838 zaupali za dobo petih let vodstvo gledališča v Gradcu, odpoved.⁷⁷

Gledališko direkcijo je Funkova odpoved vsekakor močno prizadela, saj so bili impresariji, ki bi imeli toliko praktičnega in umetniškega smisla za vodstvo gledališča, in ki bi bili tudi toliko ekonomsko trdni, prerodka pojava v provincialnem gledališkem svetu, da bi mogla Ljubljana računati, da dobi hitro nadomestilo zanj.⁷⁸ Med konkurenti za sezono 1839/40 je obetal še največ Josef Glöggel, ki je imel, od kar je zapustil Ljubljano, sedem let entreprizo v Salzburgu in tri leta v Ischlu. Ker ga je imela direkcija še v zelo dobrem spominu, se je odločila zanj.

Za sezono 1839/40 je značilno, da si je Donizetti, čigar dotedanjo ustvarjalnost je Ljubljana spoznala že z njegove najboljše strani, nadalje utiral pot v repertoar.⁸⁰ Tokrat sta prišli na repertoar njegovi resni operi »Belisar« in »Lucrezia Borgia«. Medtem ko vsebuje »Lucrezia Borgia« navzlic nepomembnim mestom tudi precej dramske intenzitete,⁸¹ pa je »Belisar« ena najbolj brezizraznih Donizettijevih partitur.⁸² Ne glede na to je morala biti ta opera v Ljubljani dokaj priljubljena, saj je bila poleg »Lucije di Lammermoor« v naslednjih desetletjih na odru Stanovskega gledališča najpogosteje izvajana Donizettijeva opera. Sicer vodi na repertoarju Glöggelove družbe še vedno Bellini; tokrat s svojimi tremi mojstrskimi stvaritvami »Norma«, »La Sonnambula« in »I Puritani« ter z zgodnejšo in manj pomembno opero »La Straniera«.

Če je Glöggelu uspelo obdržati operni repertoar na višini dotedanjih ljubljanskih impresarijev tridesetih let 19. stoletja, pa predstavlja Glöggelova entrepriza glede same umetniške kvalitete izvedb nedvomno precejšen padeč. Temu je bil vzrok predvsem nesrečen izbor nekaterih glavnih pevcev, saj Glöggel z gažami ni skoparil in bi lahko dobil za denar, ki ga je izdal, prav gotovo tudi dosti boljše člane.⁸³ Najočitnejša hiba opernega ansambla je bilo pomanjkanje dobre primadone in tenorista.⁸⁴ Zato se je Glöggel poskušal pomagati z gostovanji pevcev od drugod, kar je dejansko tudi dalo prav zadovoljive rezultate. Tako je pel že na začetku sezone v »Nörmli« znameniti kraljevocearski operni pevec, tenorist Wild, in močno navdušil publiko in kritiko.⁸⁵ Še večjo pozornost pa je vzbudila v mesecu decembru in februarju vrsta gostovanj sopranistke Mad. Frisch, bivše primadone italijanske opere v Odesi. Kako visoko je ljubljanska publika cenila umetnost te pevke, kaže dejstvo, da je zanjo subskribirala 450 fl., kar je presehalo vsoto prostovoljnih prispevkov, ki

⁷⁶ Prim. DAS-GI a, Fasc. 79, 1838, št. 274, 277.

⁷⁷ Prim. DAS-GI a, Fasc. 77, 1838, št. 300, 27. XII.

⁷⁸ Prim. DAS-GI a, Fasc. 79, 1838, št. 288.

⁷⁹ Prim. DAS-GI a, Fasc. 79, 1839, 302, 306, 313, 316, 322.

⁸⁰ Prim. DAS-GI a, Fasc. 80, Uebersicht der Einnahmen des Ständ. Theaters in Laibach unter dem Pächter und Direktor Hrn. Jos. Glöggel; Blaznikova Delovna knjiga za 1839, 1840.

⁸¹ Prim. Barblan G., ib., str. 93–98.

⁸² Prim. Barblan G., ib., str. 129–133.

⁸³ Prim. DAS-GI a, Fasc. 80, Uebersicht der Einnahmen und Ausgaben seit Sept. 1836 bis zum Palmsonntag 9. Apr. 1843.

⁸⁴ Prim. C 1839/40, št. 60, 96, 101.

⁸⁵ Prim. C 1839/40, št. 41.

so jih zadnja leta poklanjali impresarijem.⁸⁶ Kreacije Mad. Frischeve je odlikovala izvrstna pevska tehnika in poglobljena interpretacija. Vendar je ta pevka takrat že prešla vrh svoje umetniške kariere in zato njen glas ni bil več tako poln in svež kot некоč. Mad. Frisch se je zlasti odlikovala kot Norma, kot Amina v operi »La Straniera« in kot Elvira v operi »I Puritani«.⁸⁷

Čeprav dosežki gledališča v letu 1839/40 z redkimi izjemami in z izjemo obeh odličnih gostov niso presegali povprečja, pa direkcija z Glögglom ni bila nezadovoljna.⁸⁸ Vzrok, da Glöggl ni hotel ostati v Ljubljani, je predvsem v visoki izgubi 2000 fl., ki jo je utrpel zaradi nesmotrnih angažmajev, ki so jih sklepali njegovi agenti na Dunaju, in zaradi preselitve uprave kameralnih dohodkov v Trst, kar je pomenilo odhod dela uradništva, ki je bilo obiskovalec gledališča.⁸⁹

Po odhodu Glögglja je že grozila nevarnost, da ostane Ljubljana čez zimo brez gledališča, kajti od prijavljenih konkurentov nihče ni imel toliko denarnih sredstev, da bi mu mogli zaupati vodstvo gledališča.⁹⁰ V tem kritičnem momentu se je na poti proti Benetkam ustavil v Ljubljani že dobro znani Eduard Neufeld, dotlej gledališki podjetnik v Lwowu, ki je imel ugodne uradne izkaze, sijajno garderobo in značen kapital v višini 12 000 fl.⁹¹ Neufeld se je prijavil le pod pogojem, da se mu zagotovi zvišanje običajne vsote prostovoljnih prispevkov vsaj za približno 300 fl. Vse kaže, da je akcija za nabiranje prostovoljnih prispevkov pravočasno uspela, kajti 25. maja 1840 je Neufeld že podpisal pogodbo.⁹²

Operni ansambel, ki ga je Neufeld angažiral za sezono 1840/41, je štel nekaj kvalitetnih pevcev in tako je bil nedvomno boljši kot Glöggljev prejšnje leto. Podjetnik se tudi ni bal velikih izdatkov in je plačeval visoke gaže.⁹³ Posebno je blestela primadona Mad. Rosner, ki je nastopala po pomembnih evropskih odrih in bila deležna laskavih priznanj renomiranih skladateljev kot Aubera, Hérolda, Spontinija, Rossinija, Spohra, Lindpaintnerja idr. Tudi ljubljanska kritika je enodušno hvalila njenò pevsko in igralsko umetnost, ki jo je razvila v najsijajnejši luči v vlogi Norme.⁹⁴ Seveda pa je imela kot mnogi pevci v tistem času navado, da je svojevoljno dodajala svoji pevski vlogi okrasje, čemur tudi kritika ni nasprotovala, vse dokler ni bilo prekomerno in ni prekrilo osnovnega napeva.⁹⁵ Ne glede na posamezne manjše pomanjkljivosti, je bila večina predstav dobro naštudiranih, nekatere izvedbe pa so že kar presegale povprečje.⁹⁶ Direktor Neufeld se je tudi prizadeval za zunanji sijaj predstav. Tako ugotavlja recenzent ob izvedbi Halévyjeve velike opere »La Juive«, da sta bili oprema in garderoba zares tako krasni, da ni pomniti, da bi bili v Ljubljani kaj podobnega videli.⁹⁷

Drugo leto Neufeldove entreprize pa označuje močan padec v umetniški ravni glasbenih predstav. Kaj je temu vzrok, je težko v celoti pojasniti, ker je gradivo sorazmerno pičlo. Neufeld tudi zdaj ni preveč štedil z gažami. Letni izdatek gaž je

⁸⁶ Prim. DAS-GI a, Fasc. 80, cit. seznam dohodkov in izdatkov.

⁸⁷ Prim. C 1839/40, št. 63, 96; IB 1840, št. 6, 7.

⁸⁸ Prim. DAS-GI a, Fasc. 79, 1839, št. 348.

⁸⁹ Prim. DAS-GI a, Fasc. 79, 1840, št. 370.

⁹⁰ Prim. DAS-GI a, Fasc. 79, 1840, št. 363, 368, 374, 376.

⁹¹ Prim. C 1840/41, št. 11.

⁹² Prim. DAS-GI a, Fasc. 79, 1840, št. 373; Fasc. 80, Uebersicht der Einnahmen und Ausgaben 1836—1843; Fasc. 80, konvolut pogodbe, 25. V. 1840.

⁹³ Prim. DAS-GI a, Fasc. 80, Uebersicht der Einnahmen und Ausgaben 1836—1843. Letna vsota gaž je znašala l. 1840/41 8750 fl. in je tako tudi presegala tisto v sezoni 1837/38 Funkove entreprize.

⁹⁴ Prim. IB 1840, št. 50; C 1840/41, št. 65.

⁹⁵ Prim. IB 1840, št. 53; C 1840/41, št. 74, 83.

⁹⁶ Prim. IB 1840, št. 41, 47, 46, 50; C 1840/41, št. 46, 55, 61, 65.

⁹⁷ Prim. C 1840/41, št. 55.

bil sicer za okoli 1000 fl. manjši kot prejšnje leto, a vendar še vedno dovolj visok.⁹⁸ Tako se zdi, da impresarij tokrat ni imel sreče pri izboru ansambla. Najbrž so prav zaradi slabe kvalitete predstav prenehale tudi časopisne recenzije, ki ne bi mogle izreči ničesar pohvalnega. V tej zvezi je vsekakor značilno v »Carnioli« v imenu občinstva napisano opozorilo gledališki direkciji, da naj upošteva zahteve izobraženih in poštenih prijateljev gledališča.⁹⁹

Repertoar impresarija Eduarda Neufelda prekaša glede števila opernih novitet vrsto sporedov zadnjih sezon, saj je prišlo vsako sezono na ljubljanski oder kar po pet novih oper.¹⁰⁰ Pregled repertoarja pokaže, da vodita Bellini in Donizetti, medtem ko je v Glögglovem repertoarju izrazito prevladoval samo Bellini. Od Donizettijevih novitet je Neufeld predstavil ljubljanski publiki tri; in to v sezoni 1840/41 operi »Marin Faliero« (Antonio Grimaldi) in »Gemma di Vergy« in v sezoni 1841/42 opero »Les Martyrs« (»Die Römer in Melitone«). Medtem ko prvi dve ne moremo uvrščati med pomembnejša ali vsaj značilnejša skladateljeva dela,¹⁰¹ pa vsebuje slednja vrsto pristno občutenih in prepričljivih mest.¹⁰² Od glasbeno dramatskih del, ki so jih Ljubljanci spoznali prvo leto Neufeldove entreprize sta vsekakor najvrednejši Halévyjeva velika opera »La Juive« in Mercadantejeva opera seria »Il giuramento«. Opera »La Juive«, v kateri močna teatralika še ni postala čisto zunanji efekt, nadkriljuje glede originalnosti glasbenih misli, skladnosti stila, orkestralnega kolorita in privlačnosti harmonij večino tedanjih del te vrste.¹⁰³ »Il giuramento« velja kot najimenitnejša Mercadantejeva stvaritev, v kateri je našel ta italijanski skladatelj svoj lasten izraz.¹⁰⁴ Od opernih novitet, ki jih navaja spored Neufeldove družbe za sezono 1841/42 pa zaslužita na prvem mestu pozornost »Le Postillon de Lonjumeau«, vrhunec v ustvarjalnosti skladatelja A. Adama,¹⁰⁵ in »Le Domino noir«, ki je najuspešnejše in najpomembnejše v vrsti komičnih del, ki jih je zložil Auber za »Fra Diavolom«.¹⁰⁶ V ostalem beležijo viri za ta čas še tri premiere: Auberovo »L'ambassadrice«, »Griselda« Friedricha Müllerja in »Die 40 Berg- und Hirtensäger« neznanega avtorja. Avtor opere »Griselda« je deloval kot kapelnik Neufeldove družbe. »Illyrisches Blatt« je napovedal to delo kot »Produkt eines jungen talentreichen Komponisten«.¹⁰⁷ Menda pa Müller s svojo opero ni pritegnil pozornosti Ljubljancev. Že premiera ni bila posebno dobro obiskana, iz kratke opazke v citiranem seznamu dohodkov in iz podatkov Stanovskega gledališča pa bi bilo sklepati, da »Griselda« ni kdove kaj ugajala.

Ker je Neufeld drugo leto svoje entreprize z nekvalitetnimi izvedbami ljubljansko občinstvo razočaral, zaradi česar se je pojavilo splošno nezadovoljstvo, direkcija Neufelda ni hotela več obdržati. Nameravala mu je dati odpoved in se obrniti na Ferdinanda Funka v Gradec s prošnjo, da bi on prevzel ljubljansko gledališče. Vendar Funk tej prošnji ni mogel ugoditi, ker mu tega niso dopuščale razmere. Zdaj je Neufeld z odpovedjo prehitel direkcijo, ki je, potem ko ji ni uspelo pridobiti Funka, sklenila objaviti razpis.¹⁰⁸

⁹⁸ Prim. DAS-G1 a, Fasc. 80, Uebersicht der Einnahmen und Ausgaben 1836—1843.

⁹⁹ Prim. C 1841/42, št. 58.

¹⁰⁰ Prim. DAS-G1 a, Fasc. 80, Einnahmen und Ausgaben seit 12. Sept. 1840 bis 4. Apr. 1841 in Theatervormerkung für das Theaterjahr 1841/42 vom 11. Sept. 1841 bis 18. März 1842.

¹⁰¹ Prim. Barblan G., ib. str. 111—113 in 108—110.

¹⁰² Prim. Barblan G., ib. str. 155—161.

¹⁰³ Prim. Jirouschek J., Internationales Opernlexikon, Wien 1946, str. 144; Grout D. J., ib., str. 314—315.

¹⁰⁴ Prim. Schmid C., Dizionario universale dei musicisti, Milano 1937—1938, II, str. 86.

¹⁰⁵ Prim. Jirouschek J., ib., str. 7; MGG, I, str. 77.

¹⁰⁶ Prim. Malherbe Ch. Th., ib., str. 46; Kohut A., ib. str. 52—53.

¹⁰⁷ Prim. IB 1842, št. 2.

¹⁰⁸ Prim. DAS-G1 a, Fasc. 77, 1841, št. 428.

Medtem so predlagali koroški ustanovi v Celovcu gledališki direkciji v Ljubljani združitve gledališč v obeh mestih pod istim direktorjem,¹⁰⁹ pri čemer jih je v prvi vrsti vodila namera, da se zagotovi Ljubljani in Celovcu dobra opera, ki je bila tu kot tam posebno zaželena. Koroški stanovi so izrazili prepričanje, da gledališči v Ljubljani in Celovcu ne moreta sami brez medsebojne podpore vzdrževati poleg drame tudi opero. Ljubljanska direkcija se je z omenjenim predlogom strinjala,¹¹⁰ saj je skupno vodstvo obeh gledališč že pokazalo sijajne rezultate za razcvet operne reprodukcije v kranjski kot koroški prestolnici. In tako so skupno s koroškimi stanovi stilizirali razpis, ki je dajal prednost tistemu prosilcu, ki bo prevzel istočasno ljubljansko in celovško gledališče, za kar bi mu dovolili imeti isti operni ansambel pol sezone v Ljubljani in pol sezone v Celovcu.¹¹¹

Od prosilcev, ki so se prijaviли na razpis, so mogli resno upoštevati le Karla Gustava Eblla, sodirektorja gledališča v Lwowu, ki je imel razen sijajnih spričeval tudi kapital okoli 10 000 fl ter primerno garderobo in biblioteko.¹¹² Žal so se glede angažiranja Eblla, ki ga je direkcija enoglasno izvolila dne 24. februarja 1842, kmalu pojavile zapreke. Le-ta je sicer entreprizo najprvo sprejel, kasneje pa spet vrnil.¹¹³ V časovni stiski je direkcija odposlala na Dunaj svojega sekretarja Bradača, ki naj bi osebno pregovoril Eblla, da izpolni dolžnosti, na katere je že pristal.¹¹⁴ Zdaj se je Ebell končno spet odločil, da prevzame entreprizo v Ljubljani in Celovcu, toda ne sam, ampak v povezavi z družabnikom A. A. Rollom, impresarijem iz Wiener Neustadta. Ker je bilo za angažiranje dobrega opernega ansambla že pozno, jima je pogodba za prvo sezono izjemoma dopuščala, da imata le dramo, oziroma angažirata le za dobo nekaj tednov italijansko opero.¹¹⁵ Prav glede vprašanja povezovanja nemške drame in italijanske opere pa je pogodba z impresarijem Eblom in Rollom še posebno zanimiva in nekaj nenavadnega v zgodovini Stanovskega gledališča.

Ko so spomladi leta 1842 Ljubljanci poslušali italijansko opero v izvedbi odlične družbe impresarijev Sacca in Pozzesija, se je pri kritiki in publiku rodila živa želja po združitvi italijanske opere in nemške drame.¹¹⁶ Tej želji je skušala ustreči tudi direkcija, ki je prav rada sprejela ponudbo impresarija Sacca, da preskrbi izvrstno operno družbo, ki bi nastopala izjemoma pol sezone v Ljubljani in Celovcu.¹¹⁷ Tako je direkcija v omenjeni pogodbi s posebno klavzulo izrazila pripravljenost, da nemškima podjetnikoma v primeru, če imata čez zimo namesto nemške dobro italijansko opero, odstopi tudi dohodke nastopov tujih umetnikov v času izven sezone. Glede tega naj omenim, da vsebujejo podobne klavzule še nekatere kasnejše pogodbe z nemškimi impresariji, kar je vsekakor dovolj jasen dokaz, da ljubljanska gledališka uprava v tem času do italijanskih operistov nikakor ni bila nacionalno odklonilno razpoložena. Vendar pogajanja s Sacco niso dosegla uspeha, ker je ta naknadno postavil nedosegljive zahteve.¹¹⁸ Žal potem tudi Ebell in Roll, ki sta poleti zbiralala svojo družbo na Dunaju, nista več utegnila misliti na opero, glede katere ju za l. 1842/43 tudi ni vezala pogodba. In tako je po trinajstletnem kontinuiranem razmahu

¹⁰⁹ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, 1841, št. 2459.

¹¹⁰ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, 31. XII. 1841.

¹¹¹ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, 1841, št. 427.

¹¹² Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, 1842, št. 432.

¹¹³ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, 1842, št. 458.

¹¹⁴ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, 12. V. 1842.

¹¹⁵ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, 5. VI. 1842.

¹¹⁶ Prim. C 1841/42, št. 104; Škerlj S., Italijanske predstave v Ljubljani od XVII. do XIX. stoletja, Ljubljana 1936, str. 168; Dimitz A., 100 Jahre der Laibacher Bühne, Blätter aus Krain, Laibach 1865.

¹¹⁷ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, 2. V. 1842, št. 454, 2. V. 1842 in št. 459, 7. VI. 1842.

¹¹⁸ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, 21. VII. 1842.

operne reprodukcije v glavnem mestu Kranjske spet zgodilo, da je moralo v zimski sezoni 1842/43 ostati brez opernih predstav.¹¹⁹

Svoje delo sta si podjetnika razdelila tako, da je Ebell vodil gledališče v Ljubljani, Roll pa v Celovcu. Medtem ko je Ebllova dramska družba, ki je uprizorila tudi večje število burk s petjem, pokazala visoko umetniško raven,¹²⁰ pa je vzbudil Roll v Celovcu negotovanje, zaradi česar so mu dali ob koncu sezone 1842/43 odpoved.¹²¹ Zdaj je med Eblom in Rollom, ki je formalno še ostal sodirektor v Ljubljani, nastal konflikt. Ker je Ebell videl, da mu bo nadaljnje družabništvo z Rollom le v škodo, ni več hotel voditi gledališča skupno z njim. Končno sta se podjetnika le sporazumela tako, da je Roll odstopil od ljubljanskega gledališča, zato pa je bil Ebell pripravljen kriti njegovo kavcijo v višini 1000 fl. pri koroških stanovih.¹²²

Omenjeni konflikt je imel neugodne posledice za realizacijo načrta, ki ga je imel Ebell glede angažiranja nemške opere za sezono 1843/44; kajti Ebell, ki je od 17. aprila 1843 dalje s svojo družbo igral v Trstu, Benetkah in Veroni, ni hotel napraviti v ta namen nobenega koraka, dokler ni bil na jasnem v zadevi Rollovega odstopa. Medtem je minulo že toliko časa, da je resno podvomil, če bo sploh utegnil dobiti nemške pevce. Zato je v svojem dopisu iz Benetk z dne 9. junija 1843 sporočil, da bo raje poskusil angažirati italijanske operiste za dobo dveh mesecev.¹²³ Kranjski stanovi, ki so po ukinitvi sekvestracije junija 1843 spet prevzeli upravljanje gledališkega fonda in gledališča,¹²⁴ pa so bili že resno zaskrbljeni, da bo morala Ljubljana čez zimo ponovno ostati brez opernih predstav. Zato so Ebllo ostro opozorili, da zahtevajo glede opere točno izpolnitev pogodbene obveznosti.¹²⁵ Vse pa kaže, da z angažiranjem italijanskih operistov ni bilo nič, kajti v mesecu juliju in avgustu se se je Ebell mudil na Dunaju, kjer je v naglici sestavljal operno in dramsko družbo in angažiral sedem instrumentalistov za pihala.¹²⁶ Kmalu potem je dobil še novega sodirektorja, režiserja in igralca Karla Rosenschöna, s katerim je v Raabu podpisal pogodbo. Po določitvi te pogodbe je Ebell prevzel vodstvo opere, Rosenschön pa vodstvo drame in burke. Ebell je bil angažiran tudi kot kapelnik. Vsak od njiju naj bi ostal s svojo družbo polovico vsake sezone v Celovcu, oziroma v Ljubljani.¹²⁷

Za razliko od Rosenschöna, ki je jeseni l. 1843 predstavil Ljubljančanom izvrstno dramsko družbo,¹²⁸ pa Ebell pri izboru svojega ansambla ni imel srečne roke in je doživel popoln neuspeh že v prvi polovici sezone v Celovcu.¹²⁹ To je imelo za posledico slab obisk gledališča, kar je prineslo direktorju velik suficit.¹³⁰ Popolnoma finančno izčrpana se je Ebllova družba odpravila dne 21. decembra 1843. na pot v Ljubljano, kjer je nato dne 26. decembra že začela s predstavami.¹³¹ Zdaj je bil njen propad neizogiben. Kot poprej v Celovcu je izzvala veliko nezadovoljstvo občinstva tudi v Ljubljani. Časopisno poročevalec L. Kordoš je izjavil, da ne namerava objavljati ocen, vse dokler ne pokaže družba ustrežnejše kvalitete.¹³² Ker je bil

¹¹⁹ Prim. C 1842/43, št. 13, 42; Wiener Theater Zeitung 7. VI. 1842.

¹²⁰ Prim. C 1842/43, št. 77; DAS-Gl a, Fasc. 77, 18. III. 1843, št. 95.

¹²¹ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, 1843, št. 95, 129.

¹²² Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, 1843, št. 199, 236, 246.

¹²³ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, št. 199.

¹²⁴ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, 1842, št. 490, 200; 1843, št. 409, 501, 505.

¹²⁵ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, 26. VI. 1843, št. 199.

¹²⁶ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, 5. VIII. 1843, št. 271.

¹²⁷ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, 28. VIII. 1843.

¹²⁸ Prim. C 1844, št. 18.

¹²⁹ Prim. C 1844, št. 18.

¹³⁰ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, 1843, št. 457, 482, 485; C 1844, št. 17.

¹³¹ Prim. DAS-Gl a, Fasc. 77, Theater Einnahme unter der Direktion des Hr. Ebell.

¹³² Prim. C 1844, št. 8.

obisk slab, je bilo mogoče kriti gaže le s položeno kavejjo. Ko pa je bila 17. februarja 1844 porabljena tudi ta, se je družba zaradi popolne insolventnosti podjetnika in pomanjkanja drugih denarnih sredstev razšla. Zato je stanovski urad Eblla, čigar garderoba in biblioteka sta bili sodnijsko zarubljeni, razrešil nadaljnjih obveznosti pogodbe in mu dovolil, da odpotuje.¹³³

V času od 26. decembra 1843 do 15. februarja 1844 je Ebell uprizoril večinoma iste opere kot neposredno pred tem v Celovcu.¹³⁴ Tako je tudi ljubljanska publika poslušala »Normo«, »Mesečnico«, »Belisarja« in »Lucrezio Borgio«. Namesto v Celovcu izvedenih oper »Montecchi e Capuleti« in »L'elisir d'amor« pa je Ebell predstavil pri nas noviteto »Le Brasseur de Preston«, komično opero A. Adama, ki jo Clement in Larousse uvrščata med najboljša dela tega skladatelja.¹³⁵

Po žalostnem propadu Ebllove družbe se je Stanovski odbor raje odločil le za dramsko gledališče, katerega kvaliteta se je zdela lažje dosegljiva, kot pa za finančno zahtevnejšo in glede kvalitete bolj negotovo nemško opero. Zato je novoizvoljenega impresarija Karla Rosenschöna, ki je istočasno vodil tudi gledališče v Celovcu, po pogodbi oprostil dolžnosti vzdrževanja opere in ga obvezal le za uprizarjanje dramskih del in iger s petjem. Vendar je zanimivo, da je — kot kaže posebna klavzula pogodbe — želja po združitvi nemške drame in italijanske opere še nadalje ostala živa.¹³⁶

Čprav Rosenschön glede opere ni bil pogodbeno vezan in za to tudi ni imel posebnega osebja, pa je vendarle možno, da je v drugi polovici sezone ljubljanski publiki postregel z nekaj opernimi predstavami. To se zdi mogoče glede na podatke, ki jih je najti v Blaznikovi delovni knjigi kot edinem viru za poznavanje Rosenschönovega repertoarja za ta čas.¹³⁷ Omenjeni vir, ki beleži posamezne predstave, za katerega je natisnila Blaznikova tiskarna lepake samo z naslovi brez avtorjev, navaja namreč med drugim tudi naslednja dela: dne 8. februarja »Josef und seine Brüder«, dne 13. in 20. januarja »Die Falschmünzer« in dne 14. marca »Der Dorfbarbier«. Medtem ko je pod naslovom prvega v razpoložljivi priročni literaturi najti le znano Méhulovo opero, pa bi slednji dve mogli biti identični z dramo Wilhelma Vogla »Die Falschmünzer oder das deraubte Gnadenbild«, oziroma s komično parodijo Ph. K. Hasenhuta »Der Dorfbarbier oder die Schlittage auf den Schubkarren«.¹³⁸

Vendar pa to še ne izključuje možnosti, da je Rosenschön uprizoril Schenkov singspiel »Der Dorfbarbier« in Auberovo opero »Le Serment ou Les faux-monnayeurs« (»Die Falschmünzer oder der Schwur«). K sklepu, da je Rosenschön utegnil imeti na sporedu tudi opere, nagiblje namreč dejstvo, da beleži Blaznikova delovna knjiga za 7. februar 1845 operni koncert v gledališču, ki so ga verjetno izvedli pevci Rosenschönove družbe.

Po letu 1845 se pojavi v operni reprodukciji Stanovskega gledališča tako dolgotrajen zastoj, kot ga zgodovina te ustanove dotlej še ni zabeležila, saj ni bilo v Ljubljani poslej vse do leta 1850 niti ene same operne prestave. Ker je izkušnja nekaj žadnjih let pokazala, da v Ljubljani lahko obstaja tudi samo kvalitetna nemška

¹³³ Prim. DAS-G1 a, Fasc. 77, 1843, št. 485, 1844, št. 8, 36, 58, 63, 71, 73, 75 in 76 ter tiskani lepak Stanovskega urada z dne 17. februarja 1844.

¹³⁴ Prim. DAS-G1 a, Fasc. 77, št. 324, Theater Einnahme unter der Direktion des Hrn. Ebell; gledališki lepaki za 1843/44 v knjižnici Narodnega muzeja.

¹³⁵ Prim. Clement F. & Larousse P., ib., geslo »Le Brasseur de Preston«.

¹³⁶ Prim. DAS-St ar, Fasc 5—10, 1844, št. 114, 119, 127, 162, 191, 221.

¹³⁷ Prim. Blaznikova Delovna knjiga, I. 1845 januar, februar, marec.

¹³⁸ Prim. Mayer, Trojan, Hadamowsky, Die »Alte Bibliothek« des Theaters an der Wien, Wien 1928, str. 74.

drama,¹³⁹ je bil stanovski odbor pripravljen, da se zadovolji le s to in tako pri sklepanju pogodb z impresariji glede nemške opere sploh ni postavljaj nikakršnih zahtev, oziroma želja.¹⁴⁰ Vzrok, da se stanovski odbor ni energičneje zavzel za opero, utegne biti med drugim tudi v tem, da si je nakopal v zvezi s povečanjem gledališča, ki je bilo izvedeno leta 1946, ogromne izdatke.¹⁴¹ Razen tega pa se je v tem času spet poslabšal ekonomski položaj v Avstriji kot v ostali Evropi. V letih 1845 in 1847 so prizadele večino evropskih držav slabe letine in gospodarska kriza, ki se je začela v Angliji, se je hitro razširila tudi na kontinent. Posebno hude gospodarske posledice pa so imeli revolucionarni dogodki leta 1848 in 1849, ko so avstrijsko monarhijo pretresali ogorčeni boji z upornimi Italijani in Ogri. Državne blagajne so bile izpraznjene in nastopila je devaluacija. Oblast pa je poskušala napolniti blagajne s prisilnim posojilom.¹⁴²

Tako so v obdobju od leta 1845 do 1850 igrale v Stanovskem gledališču le dramske družbe, ki so bile kvalitetne, ki pa seveda niso bile usposobljene za izvajanje zahtevnejših glasbenih del. Njihovo dejavnost je presojati predvsem z literarno historičnega vidika. V kolikor pa je ta že posegla na glasbeno področje, ni mogla biti dosti pomembna, saj so se te družbe pretežno omejevale le na uprizarjanje raznih iger z glasbo, ki po muzikalni strani niso imele večje umetniške vrednosti.

KRATICE

C = Carniola.

C-ZS = Comedien-Zettel Sammlung za leta 1829—1837 v knjižnici Narodnega muzeja v Ljubljani.

DAS = Državni arhiv Slovenije.

Gl a = Gledališki akti.

IB = Illyrisches Blatt.

MGG = Die Musik in Geschichte und Gegenwart.

St ar = Stanovski arhiv.

L'opéra allemand à Ljubljana 1830—1850

Avec la montée du romantisme l'opéra allemand à Ljubljana prit un essor plus grand que jamais auparavant au 19e siècle. Dans la plupart des saisons théâtrales des années qui vont de 1829 à 1842 l'opéra allemand dépassa considérablement la moyenne, valable jusqu'à ce temps-là. Au cours de cette période, deux apogées sont particulièrement remarquables, représentées par les entreprises des frères Glöggel (de 1829 à 1832) et de l'imprésario F. Funk (de 1836 à 1839). Dans sa saison théâtrale 1839/40 le niveau artistique baisse, pourtant il se relève au cours de la première année de l'entreprise de Neufeld (de 1840 à 41). Suit un grand déclin dans la saison 1841/42 qui s'aggrave encore au cours de l'année 1843/44. Après 1845, on ne donne plus d'opéras et les représentations ne reprennent qu'en 1950. La cause doit être cherchée surtout dans la crise économique européenne et dans les conséquences défavorables des événements révolutionnaires des années 1848 et 1849 qui secouaient la monarchie autrichienne.

¹³⁹ Obisk gledališča je bil v l. 1842 do 1846, tj. v času nemških dramskih enterpiz v povprečju boljši kot kadarkoli poprej. Prim. IB 1846, št. 35.

¹⁴⁰ Prim. DAS-St ar, Fasc. 5—10, 1846, št. 137; 1847, št. 127; 1849, št. 318.

¹⁴¹ Za kritje stroškov je stanovski odbor vzel posojilo v višini 15 000 fl., ki ga je moral odplačevati v polletnih obrokih s 4% obrestmi. Prim. DAS-Gl a, Fasc. 81, št. 43, Journal über Empfänge und Ausgaben des krainisch ständischen Theaterbaufondes.

¹⁴² Prim. Hellbling E., Oesterreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte, Wien 1956, str. 369; Jefimov A., Zgodovina novega veka, Ljubljana 1946, str. 142—147; Gestrin F., Melik V., Slovenska zgodovina 1813—1914, Ljubljana 1950, str. 50; Grafenauer B., Zgodovina slovenskega naroda V, Ljubljana 1962.